

KEREKES ELEK SZIVÁRVÁNYBESZÉDE*

Karácsony jön, a békesség, a nagy megbocsátások, ajándékozások ideje, amikor a hó, a szél és a hideg betakar minden szögletet, fájdalmat okozni képes élt, kiálló fémpengét az emberi lelkekben, és Kerekes Elek és a Krúdy Vigadó vezetői aligha választhattak volna alkalmasabb időpontot e Krúdy-képsorozat bemutatására, mint az évnek ezeket a karácsonyillatú utolsó heteit. Amikor az egymásra, a múltba és a jövőbe nyíló emberi tekintetekben egyre inkább a szeretet növekszik fel mértékké, a kozmosz, az Isten, a természet és az ember közös jelszavává, szemben az eliramló napokkal, a mindent és mindenkit előbb vagy utóbb porrá és hamuvá rontó idővel. Azt is felmutatva így, hogy bizony van ellenszegülés a bennünk lakó ördögök és a mindenség vasmarka ellen: a szereteté és a művészeté.

Az ezt felmutató szándék pedig az író életművéből, sorsából kiragadott eseményekről, álmairól, hőseiről, sőt érzelmeiről és gondolkodásáról festett képekkel a 2003-as év karácsonyának egyik legnagyobb *kollektív ajándékozójává* lépteti elő a festőművészt. Amely gesztusnak természetesen azok válhatnak részeseivé elsősorban, vagyis e közös örömet szívükbe öltő emberekké, akik eljöttek ma, s eljönnek majd a következő napokban is ide, hogy egyszerre idézzék meg a nagy író emlékét, ápolják egyre virágzóbb nyíregyháziságukat, és gyönyörködjenek e karácsony előtti kettős tükörben: Krúdy Gyula, a szó és Kerekes Elek, a színek művészenek szivárványos beszélgetésében, szimultán üzeneteiben.

Egy-egy nagy művészi életmű értékminőségének kiemelt záloga az is, hogyan terjed ki más művészetekre, művészeti ágakra, mennyire van nyoma a kortárs és az őt követő alkotói világok beszélgetéseiben. A Krúdyét az irodalomban többek között Márai Sándor, Weöres Sándor és magyar költők verseinek sora emelte nagyra, Huszárik Zoltán és Sára Sándor műve pedig a filmművészetben állított máig nem évülő erővel középponti hősének emléket. A képzőművészet Krúdy-transzponálásába most Kerekes Elek lép be úttörő módon sorozatával, amely az ő kezén már nem egyedi, elszigetelt Krúdy-motivációkat tükröz, hanem egy teljes világképet, táj-, ember- és történelemértelmézést. Hát hol is születhetett volna meg máshol az országban ez a nyomaiban, részutalásaiban is, a legtágasabb írói egészeze mutató körkép-illusztráció, mint éppen Nyíregyházán, amely környékével, a Bujtossal, a Sóstóval s az erdőbe futó utakkal együtt ennek a teljes írói világnak az egyik legfontosabb és legizgalmasabb, a látásmód elemi paramétereit adó, felnevelő, primer forrása volt. Kerekes Elek ezekhez a forrásokhoz hajol oda kiemelt figyelemmel, amikor Krúdy tekintetén át varázsolja-villogtatja vissza az időből a rég halott dámát és gavallérját a tavon siklató csónakot, a Vigadó épületének már-már emberarcú, „vén svihák” portréját, s vándoroltatja át ezen a tájon a vörösből zöldbe váltó, majd a sóstói erdő fái között végképp eltűnő postakocsit. A kor modern Noé bárkájaként működő fedélzetén egy teljes kor hőseivel: asszonyaival, uraival, hajviseletével, ruházatával, a kocsis derekának az íjakéra emlékeztető hajlásszögével, lovainak abrakilla-

* Jánosi Zoltán megnyitója 2003. december 16-án Nyíregyházán, a Krúdy Vigadóban hangzott el.

tával. Színeivel pedig Krúdynam elsőként a Nyírségben megpillantott műveibe az itteni égről áthajlított szivárványát ragyogtatja ránk újra, azt a tüneményt, amit az író a maga által megszürt és megértett, a széppróza síkján elemzett, keserűségekkel teli valóság és egy méltóbb emberi élet esélyei közé emelt.

Ez a szivárvány pedig igen erős jelkép – mondhatni alapjelkép – az írói életmű megértéséhez éppúgy, mint Kerekes Elek látásmódjához: az író szemléletéhez és eszméihez hűen igazodó vizuális technikájához.

Köztudott, hogy az európai kultúrában – a kereszténység első lépéseitől fogva – a szivárvány a remény szimbólumaként van jelen, nem más, mint „Istennek az özönvíz után az emberrel kötött szövetségének a jele, amely szerint nem lesz többé özönvíz a földön.” Az égi tünemény ezzel a fogalmi aurával ível át a történelem századaiban, egészen a jelenünkig, ahol – éppen egy magyar költő, Nagy László tollán – különös, egyszerre az európai történelem poklaira és a szakrális gondolati mezőkre nyíló jelentéssel újul meg: azzal ugyanis, hogy a szivárvány olykor keresztként viselkedik, amelyre, azaz a reményre, föl is lehet feszülni. A jobb emberi jövőért tett művészi erőfeszítések kontinuitása ezért alighanem ebben a mondatban nyilatkozik meg az egyetemes kultúrában is legvilágosabban: „Lángot kilehel deres ágra? / Ki feszül föl a szivárványra?” (*Ki viszi át a szelrelmet*) Ez a példázat, az örökké szivárványokra feszülő emberi lét nyilatkozik meg nagyszerűen, illetve válik szemmel láthatóvá, tapinthatóvá, sebeivel is elevenné, szinte elevenen fájdalmasá a Krúdy-inspirációk lényegét megértő Kerekes Elek vásznain. S nemcsak a szivárvány, de a mögötte izzó sebek felmutatása is ajándék ma itt, Krisztus születése előtt éppen egy héttel, Krúdy Gyula egykori lépteinek helyén.

Mert e külső szivárványok mellett Krúdy megfesti szavaival a belsőt is. És ha a külsők ragyognak, ezek a belsők fájdalmasak. Krúdy Gyula a szivárvány sebeiről is beszél, miközben a két világháború közötti embert értelmezi. Az emberi magányra, elhagyatottságra, árvaságra, becsapottságra, a történelemtől elengedett kezű ember félelmeire, bizonytalanságára, az önmaga támadásaitól kifosztott európai lét arcaira szivárog rá a szivárvány-szavak vére, és ott lappang, mint a farkasok árnyéka a sugárzó felületek, a fénylő dallamok, a színes metaforák fölött – a tragikum is.

Nos ezt a legkülönlegesebb Krúdy-varázslatot a legnehezebb átültetni bármilyen más nyelvre, a képzőművészet jelrendszerére is. A külső szivárványok, a látvány színei, fényei és árnyékai könnyebben megragadhatók, ilyenkor az impresszionizmus gyakorlata és technikája ügyesen vezetheti a festő ujjait. De a szivárvány fölsebzett, az emberben lakó belső vérköreinek rajza, a szívek mögötti ordas, a fény mögött settenkedő kés, a mosolyok mögött tádogó szakadék hatalmas próbára teszi a művészt. Nem pedig a kezét, hanem a szellemét. Mert a Krúdy-lényeghez itt jut el végleg, s akár az írónak, ekkor már neki is csak a Nagy Semmire lehet támaszkodnia, abból emelni „palotát, házat, erős várat”. A természetből, arcból, vonalból, festékből, foltból, hiányból, törésből, a perspektívák örök megszakadásából, a figura-homályból, a fényből kell megteremteni azt az eleven emberi lelket, ahol a szivárvány nem egyszerűen lakik, hanem megtörténik, sőt meg is sebződik, sőt darabjaira törik, sőt össze is roskad. De mindezt már saját, sugárzóan kibocsátott, s a levegőben még ott izzó emlékezete előtt.

Krúdy Gyula tehát szivárványtekintetű ember volt, de a szivárvány sebet is magán viselte stigmaként. S amit itt a képeken látunk, ezeket a sebeket is átemelő kitűnő *műfordítás* is voltaképpen: magyarról magyarra, csak nem azonos jelrendszerekben, hanem a

szó, a nyelv jeleit alakítva színekké, árnyakká s ragyogássá, a beszéd szívárványát minősítve át látvánnyá, befoghatóvá varázsolva ekként a tekintetekbe is.

S Kerekes Elek ezt a Krúdyban élő, egyszerre tündökletes és fájó, kettős szívárványt fogta meg, ragadta elő a Krúdy-hagyatékából, villanó szemmel, a legérvényesebben. A líra alkatában jóllehet, mert az iskolák sorát kijárt művész sokféleképpen tud festeni, de amit a Krúdy-művekkel tesz, az bizonyosan költészet. Az ecsetvonások benne a metaforák, a tónusok benne a rímek, a kompozíció ritmussá, a figurák és a tárgyak allegóriákká és szimbólumokká válnak képein, a tájak vonásaiból pedig tagoló strófák lesznek, miközben – ráadásul – az egész képekbe fogott mű, hol erősebb, hol halkabb akkordokkal – muzsikál, zenél. A fények, árnyak és színek kottájából leginkább hegedűk, nagybőgők, távoli hegyoldalakra kitett zongorák hangján beszél a világ, s ott mormol közöttük a nyáresti fenyves-hangú gordonka is. És nagyon sokféle módon és műfajban szól ez a Kerekes-féle zene, s valamennyin át Krúdy, avagy Szindbád, a tükörképe suttog. Hozzánk beszél. Dalban, szimfóniában vonósnégyesekkel, miközben Kerekes Elek Krúdy kezének árnyéka nyomán karmesteri pálca helyett egyetlen szál ecsettel vezényli ezt a zenekart. Azt mondja, tiszták vagyunk, szépek vagyunk, igazak vagyunk – pedig szomorúak is vagyunk és elhagyottak. Azt mondja, hogy színes a remény és a szívárvány a legelhagyottabb ember szemének az ablakába is beköltöztethető, hogy igenis kiszínezhető a világ nagy szürke képeskönyve, benne a milliárdnyi lappal: az emberi sorsokkal.

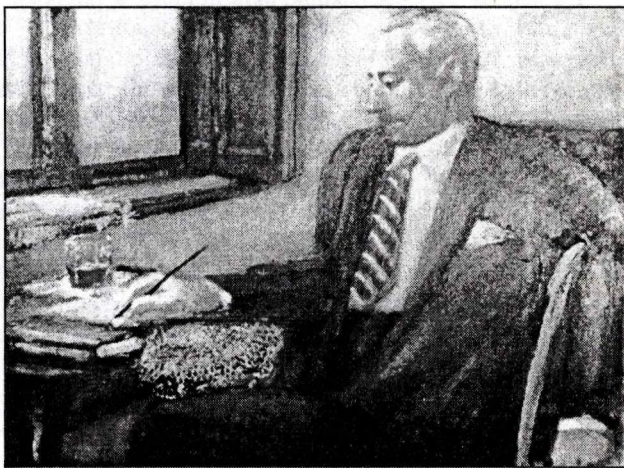
De nekünk, és csak nekünk, akik itt élünk a városban, még ennél finomabb tartalmakat is üzennek a képek: azt, hogy a szindbádi színek – az alapélményt jelentő szívárvánnyal együtt – itt ébredtek meg ezen a tájon, talán néhány lépésnyire innen, a tóparti mennybolt fölött. Mert Krúdy nem az íróktól tanult elsősorban írni, hanem a nyírségi természet mondattanától: a Bujtosi tavon tovavibráló alkonyati fénynek a mellérendelő szintagmáit, az akácok zúgásának végtelen költészavait, az ősszel a fákról leomló piros és sárga levelek hatalmas alárendelő szószervezetláncainak folyamát és a Sóstón villanó fények és árnyak gyors mutatószavait írta bele novelláiba, regényeibe, és vegyítette eleven költészetté. A nyírségi fények, ízek, hangulatok, a szemünk sarkából kipörgő falevelek, a tó tükrére hullott vadgalambtollak, a tóban önmaguk árnyékait fürdető fűzfák és a fehérkötényes nyárfacsoportok hajladozásainak grammatikáját Kerekes Elek a festészet nyelvtanává varázsolta át, és itáliai: velencei, római és Európa egyéb geográfiai körzeteit a városunkba hozó képei mellett, így lett ő, vagy így lesz ő az egyik legnyíregyháziabb festő. Krúdy vitorláin hajózva be a kisebb haza még ismeretlen, de jellegzetes, nyíri akcentussal beszélő, a természet anyanyelvét használó belső tágasságaiba, szindbádi útra kelve maga is, a különösen őszi és téli fényekben pompázó Krúdy-hangulatok felé.

Micsoda gyönyörű és szent fosztogatás ez! – kiálthatunk föl, akik jól ismerjük, és nemcsak a szemünkben, fülünkben, de a sejtjeinkben is őrizzuk ezt a földet. Hiszen jól látható, hogy Kerekes a Sóstó csipkebokrairól, a megvéresedett sétány őszi gesztenyefaleveleiről lopja le a piros színt, a deresedő októberi füvekből keni vásznaira a zöldet, a kéket a Sóstón járó öregemberek riadt tekintetéből veszi, az ezüstöt pedig a tó halainak pikkelyeiről csillantja fel a képeire. Ezekből a természeti és emberi mikrotájakból áll össze a Krúdy-sugallta kép, majd a képek sora, azután az életmű ikonja. De a szentek arca helyén a Krúdy-látta világ, a Krúdy-érzékelte természet, a Krúdytól megragadott emberek arca tükröződik rajta, okulásul és tanulságképpen, és a szívárvány mögött egy csöpp finom ironiával is a magára oly nagyon büszke, eszére, erejére, a természetet igába vonó könyörtelenségére oly kevély ember iránt. Ugye, milyen törekenyek vagyunk?

Ugye, mennyi látszat fog bennünket körbe? Sőt, a legnagyobb látszat talán éppen mi vagyunk, a fények, árnyak, színek, hangulatok és tárgyak eme örökké változó, nyugtalan konstellációjában. Mi: az esendőség fényből szőtt szobrai, jelenések csak a világfárló pergő falevelek, azaz a percek lombzuhogása alatt. Így lesz a színekből gondolat, a foltokból, hiányokból, az egymásba olvadó csöndekből pedig filozófia. Vagyis e képek mögött, a *lávány halk izzásai* alatt, a *keretek mögötti néma emberi hátterekből* Kerekes Elek most ezek felismerésére, sőt inkább ennél többre: érzékelésére tanít. S miközben Krúdy figuráit, arcait, a Krúdy pillantásaiba fogott régi Nyíregyházát festi, még szélesebbre tárja a Krúdy-befogadásnak azokat a mind izmosabb karjait, amelyek az utóbbi évtizedekben, különösen az utóbbi években fokozott erővel nyúltak, immár a városfalakon belülről, Krúdy Gyula örökségéhez. S így lényegében azt a munkásságot folytatja az ecsettel tovább, amit Katona Béla irodalomtörténész tett a pályát elemző tollával. S a város Krúdy-emléktáblái, műemlékei, így a legfrissebb remekmű, Varga Imre szobra mellé immár méltón állíthatók oda Kerekes Elek képei is.

Kerekes Elek boldog festő, mert a magányos Krúdyn át egy közösség létélményét is kifejezni képes alkotó. Velünk együtt érzi és érti nemcsak Krúdy Gyula, hanem a táj idegrendszerét is. A sóstói erdő mély lélegzetét, az égbe csillogó tó sugarakkal működő reflexeit, az embert golycsba göngyölő párák puhaságát a parton és magát az embert is a tájban. Ezért lesz az első élményünk, ha ránézünk a képeire, hogy a világ minden durvasága, kíméletlensége ellenére ebben a világban otthon vagyunk. Ezért lesz ismerős az emberek mozgulata, a virágok színe, még az arca mélyülő ránc is. S amíg otthon vagyunk ezekben a képekben, a képek tovább viszik a régió atmoszféráját, művészeti örökségét, és tovább tágtítják ismertségünket, kultúránkat is.

S noha egy kicsit fáj, egy kicsit szomorú, egy kicsit a múlt idő fenyegetése is figyelmeztet, s rá-

adásul egy kicsit meg is csipked bennünket e képek világa, Kerekes Elek festményeiben nagyon jó otthon lenni. Mert azt üzenik, hogy létezik lakható világ, létezik még otthon, s az az otthon megteremthető ezen a földön, s legalább ittlétünkben nem vagyunk teljes kiszolgáltatottjai az időnek. A művészetben bizonyosan nem.

A 125 éve született és 70 éve az égbe ellépegetett Krúdy most tehát visszatér hozzánk e képekben, ide, az ifjúsága színtereire, a *Boldogult úrfikoromban* múlhatatlan idővilágába, az egykori Vigadó falaira, beköltözve onnan a tekintetünkbe, a szívünkbe is. Lakjon hát ott sokáig, és szülessen újjá még sokszor Kerekes Elek ecsetjének varázslatával.

És most sétáljanak közelebb a szivárványokhoz, szakítsanak a tekintetükbe egy-egy darabot, és vigyék el magukkal a karácsonyfák közé Kerekes Elek ajándékait.